

[הדרן על הש"ס*]

א. "ת"ר .. שאלו אנשי אלכסנדריא את רבי יהושע בן חנניא .. שלשה דברי בורות. אשתו של לוט מהו שתטמא, אמר להם מת מטמא ואין נציב מלח מטמא (נדה ע, ב). בן שונמית מהו שיטמא, אמר להן מת מטמא ואין חי מטמא. מתים לעתיד לבוא צריכין הזאה שלישי ושביעי או אין צריכין, אמר להן לכשיחיו נחכם להם איכא דאמרי לכשיבוא משה רבינו עמהם".

והנה, על השאלה "מתים לעתיד לבוא צריכין הזאה" – איתא בתוס', דבן השונמית פשיטא לי' דאין צריך הזאה, והשאלה היא רק במתים, משום שנאמר: "וזרקתי עליכם". ועדיין צריך להבין טעם וסברת החילוק בין מתים לעתיד לבוא לבן השונמית.

כן צריך להבין הקושיא שהובאה בשם ראשונים³ – מפני מה שאלו בנוגע לבן השונמית, ולא בנוגע לבן הצרפית, אף דבן הצרפית שהחי' אליהו קדם לבן השונמית שהחי' אלישע.

גם צריך להבין: אחר המענה הא' (על השאלה הא'), "אשתו של לוט מהו שתטמא" (דמת דוקא מטמא – למה שאלו אבן השונמית, הרי יודעים כבר שרק מת מטמא, ובמילא מובן שבן השונמית שאינו מת אינו מטמא.

ועוד כמה דיוקים.

ב. ויש לפרש בכל זה – ובהקדמה:

לטומאת המת – צריך להיות ב' תנאים:

א) סילוק הנשמה, וכדאיתא במשנה פ"ק דאהלות: המת

* נאמר בהתוועדות דכ"ד טבת (ראה לעיל ע' 171 ואילך). יש לציין ש"הדרן" זה – שנרשם בשעתו (ונערך לאח"י) גם ע"י השומעים, והוגה ע"י כ"ק אדמו"ר – נדפס בלקו"ש חי"ח ע' 239 ואילך (בכמה שינויים והוספות), ועיי"ש בארוכה, ובהנסמן שם.

(1) ד"ה מתים: "ואם תאמר אמאי לא בעי הך בעיא על בן השונמית דאיירי בי', וי"ל שמא משום דכתיב קרא לעתיד לבא וזרקתי עליכם מים טהורים, ומספקא לי' אי הך זריקה הויא שלישי ושביעי אי לא, אבל בן השונמית פשיטא לי' דלא בעי הזאה".

(2) יחזקאל לו, כה.

(3) ראה בהנסמן בלקו"ש הנ"ל ע' 241 הערה 20.

(4) מ"ו.

"אינו מטמא עד שתצא נפשו". ודוקא סילוק נשמת הגוף, ולא סילוק החיות דאבר פרטי, שלכן מצינו כמה חילוקים בין טומאת המת וטומאת אבר מן החי (עדות פ"ו⁸), כי דין טומאת מת הוא דוקא כשנסתלק נשמת הגוף כולו.

ב) ושמירת מציאות הגוף, אף שנשתנה הצורה. וכמו בשר שנימוח ונעשה ליחה, שמטמא, או עצמות שהרקיבו, וכדאיתא בנזיר (מט ושם⁹), וכן תמצית הדם צללתא דדמא (זבחים עט, ב. חולין פז, ב¹⁰), ואפילו נשרף, אם לא נתבלבלה צורתו, ה"ה מטמא. אבל נשרף עד שנתבלבלה צורתו, או שנפרך ונעשה כקמח, טהור (נדה כז, ב. נה, א¹¹), כי לא נשמרה מציאות הגוף. — ואולי יש לומר החילוק שכל זמן שלא נתבלבלה צורתו אז נחשב עדיין דומיא דעצם ודם, ולכן מטמא, משא"כ בנתבלבלה צורתו.

ג. והנה, הפיכת אשת לוט לנציב מלח — הוא ענין נסיי, וכדאיתא בברכות (נד, ב בהסוגיא דהרואה קי"ס (מעברות הים), מקום שעברו ישראל בים סוף) ויד משה ("ואבן שישב עלי' משה, דכתיב וידי משה כבדים ויקחו אבן גו'") שהרואה אשתו של לוט צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום.

5) ושם (מ"ג): "כזית בשר הפורש מאבר מן החי .. רבי יהושע ורבי נחוניא מטהרים. עצם כשעורה הפורש מאבר מן החי .. רבי אליעזר ור' יהושע מטהרין". — וראה רמב"ם הל' טומאת מת פ"ב ה"ו: "מה בין אבר מן החי לאבר מן המת, אבר מן החי בשר הפורש ממנו ועצם הפורש ממנו טהורים, ואבר מן המת בשר הפורש ממנו ועצם הפורש ממנו כפורשים מן המת עצמו ומטמאין בשיעורין".

6) ראה נזיר מט, ב — במשנה: "על אלו טומאות הנזיר מגלח, על המת .. ועל כזית נצל ועל מלא תרווד רקב". ובגמרא נ, א (ובפרש"י): "איזהו נצל בשר המת שקרש (שנימוח ואח"כ קרש) וכו'". ושם, נא, א: "אין רקב .. עד שיש עצם בבשר". — וראה רמב"ם שם ה"א: "נצל זה הבשר שנמוח ונעשה ליחה סרוחה וכו'". ובה"א: "מת שהרקיבו עצמותיו בקבר ונעשו רקב וכו'".

7) בזבחים שם: "בדם התמצית כו'". ובחולין שם (ובפרש"י): "בצללתא דדמא (באותן מים שהן מן הדם עצמן כשהוא נקרש יש סביבותיו צלול כמים ואם יש בו מראית דם כו') .. כל משקה המת טהורין חוץ מדמו וכל מראה אדמומית שבו" (כלומר צללתא דדמא כל זמן שמראהו אדום). — וראה רמב"ם שם ה"ב: "דם המת מטמא כמת .. אפילו תמצית הדם כל זמן שיש בו אדמומית כו'".

8) ושם: "מת שנתבלבלה צורתו .. טהור". "בשר המת שהופרך טהור .. דאקמח והוי עפרא". — וראה רמב"ם שם פ"ג ה"ט"י: "המת שנשרף ושלדו קיימת .. ה"ז מטמא כמת שלם .. אבל אם נשרף עד שנתבלבלה צורת תבניתו, טהור .. בשר המת שנפרך ונעשה כקמח, טהור".

9) בשלח יז, יב.

ובנס – יש לפרש בב' אופנים:

אופן הא' – דצריך להיות עשיית הנס כל משך זמן היותו. וכמו בהסדרה¹⁰ דנהפכו המים לדם, הנה בכל רגע ורגע ממשך המכה הי' נעשה הנס דהפיכת המים לדם. או אופן הב' – להיפך, דברגע הא' נהפכו המים לדם, ומשם ואילך ה"ה מים¹¹ בטבע, ואדרבה: כדי להחזיר הדם למים צריך נס, ע"ד נס הראשון, להפוך המים לדם.

והחילוק ביניהם: באופן הב' – השינוי הוא בעצם מציאות המים, שנהפכו להיות דם בטבע, שזהו שינוי גדול וקשה יותר, אבל לאידך, נס זה אינו אלא פעם אחת. משא"כ באופן הא' – השינוי בהמים (שנהפכו לדם) אינו אלא בחיצוניות, ולא בעצם מציאות המים, שזהו שינוי קל יותר, אבל לאידך, נס זה חוזר ונשנה בכל רגע ורגע ממשך המכה.

והנה, ישנו כלל ש"לא עביד קוב"ה ניסא למגנא"¹² – אם אפשר בלאו הכי. וא"כ, החילוק הנ"ל באופן הנס תלוי בבירור הדבר מה קשה יותר: השנות דבר קל (שינוי בחיצוניות בלבד, אבל) כמה פעמים (בכל רגע ורגע ממשך המכה), או עשיית דבר קשה (שינוי בעצם מציאות המים שנעשו דם בטבע, אבל רק) פעם אחת.

והוא ע"ד האיבעייתא בשבת ר"פ מפני¹³: למעוטי במשוי עדיף ולהלך יותר (השנות דבר קל כמה פעמים) או למעוטי בהליכה עדיף אע"ג דאפושי משאוי הוא (עשיית דבר קשה פעם אחת).

והנה, בשבת שם אפשטי דמעוטי בהליכה ואפושי משאוי עדיף, ומזה מוכח גם בנדוד"ד שעדיף נס של עשיית דבר קשה פעם אחת מאשר השנות דבר קל כמה פעמים. אבל, בתוס' שם¹⁴ מפרש דהני מילי (שעדיף למעוטי בהליכה ולהרבות במשא) כשאין טרחא ביותר,

10) וארא ז, כ.

11) כ"ה בנוכתי"ק. ואולי צ"ל: דם.

12) ראה דרשות הר"ן דרוש ח.

13) קכו, א.

14) ד"ה דכולי עלמא למעוטי בהליכה עדיף. – ושם: "וא"ת והא תנן בפרק אין צדין (ביצה דף כה:) שחטה בשדה לא יביאנו במוט ובמוטה אלא מביאה לאיברים, אע"ג דמפיש בהילוכה, התם שאני דאיכא טירחא יותר מדאי להביאה שלימה. . . והא דמרינן בריש שואל (לקמן דף קמח-) היכי ליעבד דמליא בחצבא רבא תימלי בחצבא זוטא קא מפשא בהילוכה, דמליא בחצבא זוטא תמלא בחצבא רבא קא מפשא במשוי, התם כיון שנהגו למלאות המים בחצבא רבא או בחצבא זוטא קשה להם לשנות מכמות שנהגו."

או שאין צריך לשנות המנהג, וא"כ בנדו"ד שמדובר בעשיית נס שענינו שינוי מנהגו של עולם – עדיין ספק הוא, ויש מקום לומר שהשנות דבר קל כמה פעמים עדיף מעשיית דבר קשה פעם אחת.

ד. וזהו שאלת אנשי אלכסנדריא "אשתו של לוט מהו שתטמא": באשתו של לוט שנהפכה לנציב מלח – סילוק נשמה (תנאי הא' לטומאת המת) הי' כאן, אבל בנוגע לשמירת מציאות הגוף (תנאי הב' לטומאת המת) – כיון שבנוגע לאופן הנס שנהפכה לנציב מלח יש ספק אם בכל רגע ורגע נהפכת לנציב מלח, מפני דאין עושין נס למגנא לשנות גוף אדם בעיקרו להיות נציב מלח ע"פ טבע – הרי מטעם זה גופא יש לומר דלא נשתנה עצם מציאות גופה, ורק כפי המוכרח כדי שיהי' ענשה מדה כנגד מדה, דחטאה במלח ולכן לקתה במלח (פרש"י וירא יט, כו), אבל כל שאר תכונות גוף אדם יש לה, וע"ד מש"כ בחדא"ג מהרש"א "שאף שנשתנית להיות נציב מלח בצורתה, החומר הראשון שהוא בשר עדיין קיים", ובמילא גם מטמאת טומאת מת,

או לא – לפי שהנס הי' באופן שברגע הראשון נהפכה לנציב מלח ומשם ואילך הי' נציב מלח ע"פ טבע, היינו, שנשתנה עצם מציאות גופה, ושוב אין לה תכונות גוף אדם, וכיון שלא נשמרה מציאות הגוף, אינה כאן דין טומאת מת.

דוגמא לדבר – בהלכה: הרמב"ם פסק בהל' טומאת אוכלין פ"י ה"ב דמי רגלי בהמה אינם כמים ואין מכשירין, והוא מתוספתא סוף מכשירין. אבל בבכורות ז, א וברמב"ם הל' מאכלות אסורות פ"ד ה"כ פסק דמותרים, דלא נשתנה מציאות המים בגוף הבהמה, אלא "מיא עול מיא נפוק". ולכאורה: כיון שלא נשתנה מציאות המים בגוף הבהמה – למה "אין מכשירין"? ועל-כרחך צריך לומר, שע"י הכניסה דהמים בגוף הבהמה, ניטלה מהן התכונה המחלקת בין מים שמכשירין ומי פירות שאין מכשירין, אבל אעפ"כ, אין נעשים עדיין בגוף הבהמה כמו חלבה, ולכן מותרים.

ועד"ז בנדו"ד: אף שנשתנית בצורתה להיות נציב מלח, לא נעשית כחומר המלח, אלא עדיין נשאר קיים החומר הראשון דבשר גוף אדם, ולכן מטמאת¹⁵.

15) ואולי אפ"ל שהדוגמא היא גם לאידך גיסא – שגם אם נאמר שלא נשתנה עצם מציאות גופה, מ"מ, מקום לומר שע"י שנעשית נציב מלח (בחיצוניות), ניטל ממנה הגדר

וענה להם רבי יהושע, דאיך שיהי' בירור ב' האופנים בנס, אינו נוגע לנדו"ד – ולכן נקרא "דברי בורות" – כי, "מת מטמא ואין נציב מלח מטמא": מת – מה שהוא בגדר מיתה – מטמא, והיינו חי ומדבר שהם בגדר מיתה, אבל נציב מלח – דומם וצומח, כמש"כ בסו"ס ע"ח¹⁶, אינו בגדר מיתה, והיינו, שהנס דהפיכה לנציב מלח הי' בהשינוי לסוג דומם וצומח שאין שייך בו מיתה, ולכן, אין נפק"מ אם נשתנה עצם מציאות הגוף או שנשאר בו תכונות גוף אדם, כיון שבפועל ה"ה נציב מלח, דומם וצומח, שאינו בגדר מיתה, ובמילא אינו מטמא.

ה. ושאלתם הב' – "בן שונמית מהו שיטמא":

השאלה בבן השונמית אינה דומה לשאלה באשתו של לוט, מפני ששם (בבן השונמית) השאלה היא מצד זה דסילוק הנשמה אינו ע"ד הרגיל (כדלקמן) – משא"כ בשאלה הא' שהספק הוא מפני שמיתת הגוף אינו ע"ד הרגיל.

והביאור בזה הוא – כי בקרא מצינו ב' סיפורים דומים, סיפור א' ע"ד בן הצרפית, וסיפור ב' ע"ד בן השונמית. ומחלק ביניהם בקרא – כי: בסיפור הא' (בבן הצרפית) בקש אל"י שתשוב נפש הילד אליו¹⁷, וא"כ, פשיטא שאינו מטמא עכשיו (לאחרי שבטל סילוק הנשמה ושבה נפשו אליו), כיון שהנשמה והגוף הם כמו שהיו בלידתו. אבל בבן השונמית מסופר ששם פיו על פיו ויגהר עליו וגו'¹⁸, היינו, שהכניס בו חיות חדשה, ולא שהשיב לו נפשו הקודמת (שנשארה במצב של סילוק).

וא"כ, בבן השונמית יש מקום לספק אם מטמא או לא, כי, השייכות דסילוק הנשמה לענין הטומאה – יש לומר בב' אופנים: אם רגע סילוק הנשמה פועל הטומאה על כל משך הזמן שתהי' נשמרת שלדת המת, וא"כ, סילוק הנשמה דבן השונמית (שנשמתו הקודמת נסתלקה ולא שבה אליו עוד) פועל הטומאה על כל משך הזמן שגופו קיים, גם לאחרי שנכנסה בו חיות חדשה,

דגוף אדם, ולכן אינה מטמאה – בדוגמת מי רגלי בהמה, דאף שלא נעשו כגוף הבהמה, מ"מ, ניטלה מהם התכונה דמים, ולכן אין מכשירין.

16 ראה ע"ח שער נ' פ"ב: "מאכלי הדומם כגון .. מלח". ובהגהת צמח שם: "בספר הלקוטים איתא כן, שהוא דומם. ובדרושים איתא שהוא צומח, כי נעשה מהמים שהם חיים".

17 מלכים"א יז, כא.

18 מלכים"ב ד, לד.

או שסילוק הנשמה גורם מצב גוף כזה (גוף ללא חיות) שהוא מטמא, וא"כ, בבן השונמית שנפסק מצב זה (של גוף ללא חיות) – מאיזה סיבה שיהי' (גם אם הסיבה היא שנכנסה בו חיות חדשה) – שוב אינו מטמא.

דוגמא¹⁹ לדבר – בהלכה: כסה הדם – וצריך קרא מיוחד שדם כיסוי חייב כרת²⁰, ולולא זאת בטל ממנו תורת דם בכלל²¹, גם לענין דין הכשר טומאה – אף שאח"כ נתגלה, ואז הדין שאין צריך לכסותו עוד הפעם²², כי רגע הכיסוי פועל על כל משך הזמן שלאח"ז שנחשב דם כיסוי. עוד דוגמא: מל ואח"כ נמשך ערלתו – שמדין תורה אין צריך למולו עוד הפעם, ואוכל בתרומה וכיו"ב (יבמות עב, א²³), כי הרגע דמילה פועל על כל משך הזמן שלאח"ז שאינו נקרא ערל. ועד"ז בנדו"ד, שרגע סילוק הנשמה פועל הטומאה על כל משך הזמן שגופו קיים.

ועפ"ז אתי שפיר שגם לאחרי המענה על שאלה הא' שדוקא מת מטמא, יש מקום לשאלה בן השונמית מהו שיטמא (אף שאינו מת) – דכיון שהפעולה דסילוק הנשמה לא נתבטלה, הרי היא פועלת טומאה בהגוף שנסתלקה ממנו בכל משך הזמן שלאח"ז (גם לאחרי שנכנסה בו חיות חדשה).

והשיב להם רבי יהושע, שאיך שנפרש אופן השייכות דסילוק הנשמה לענין הטומאה, אין נפק"מ לדין בן השונמית – ולכן נקרא "דברי בורות" – כי, "מת מטמא ואין חי מטמא": מת מטמא, אבל רק בתנאי שלא נתבלבלה צורתו (כנ"ל ס"ב), ואילו בנדו"ד, אין לך בלבול צורה של מת יותר מזה כשהוא חי.

ו. ושאלתם הג' – "מתים לעתיד לבוא צריכין הזאה שלישי ושביעי או אין צריכין":

ובהקדמה – שזה ששאלו דין הזאה אמתים לעתיד לבוא, ולא שאלו אבן השונמית, מובן בפשיטות – ולא זכיתי להבין קושיית

19) בגוכתי"ק – לא ברור מקומו של קטע זה, ומתוכן הענין נראה לכאורה שמקומו כאן.

20) כריתות ד, סע"ב.

21) ראה גם לקו"ש שם ע' 244 הערה 42.

22) ראה חולין פז, א (במשנה): "כסהו ונתגלה פטור מלכסות".

23) ושם: "דבר תורה משוך אוכל בתרומה".

התוס' זו – כי לא שאלו אלא בהנוגע לפועל, עתה, או לעתיד, אבל אם בן השונמית הי' צריך הזאה בזמנו אז – למאי נפק"מ²⁴.

וביאור השאלה אם מתים דלעתיד לבוא צריכין הזאה:

מתים דלעתיד לבוא פשיטא שאינם מטמאים, כיון שבב' הענינים שהם תנאי בטומאת מת – סילוק הנשמה ושמירת מציאות גוף המת – אינו ע"ד הרגיל²⁵, כי אז יהי' המתזיר נשמות הקודמות לגופים הקודמים.

וא"כ, אף דפשיטא דמתים לעתיד לבוא אינם מטמאים משום דאז יהיו חיים ואין חי מטמא, אבל, מטעם זה גופא יש מקום לומר דצריך הזאה, דכיון דאין כאן פנים חדשות כלל, אלא חזרת מציאותו הקודמת, הנשמה הקודמת בגוף הקודם,

– משא"כ בבן השונמית שהייתה נשמה חדשה, ולכן איתא בספרי זוטא הובא ביל"ש חוקת²⁶ (וכנראה זהו מקור פס"ד התוס' הנ"ל) שבן השונמית אין צריך הזאה²⁷ –

א"כ, צריך להיות נזקק להזאה מפני שנגע במת – בגוף שלו עצמו שהי' קודם מת.

ואף דשעה אחת קודם תחיית המתים נעשים אפילו הצדיקים עפר (שבת ס"פ שואל²⁸), וא"כ אין כאן נגיעה במת – הרי מת שנרקב ג"כ מטמא (כנ"ל ס"ב).

ואמר להם רבי יהושע שזהו "דברי בורות", דממה-נפשך:

24 לכאורה הכוונה, שאין מקום לשאול על העבר כשיכולים לשאול אותה שאלה בהנוגע לפועל בעתיד, שלכן, אין מקום לשאול אם בן השונמית הי' צריך הזאה בזמנו אז, כיון שיכולים לשאול אותה שאלה בנוגע למתים לעתיד לבוא (אבל יכולים שפיר לשאול על העבר "בן השונמית מהו שיטמא").

25 יותר מאשר אי-הרגילות דמיתת הגוף באשתו של לוט ואי-הרגילות דסילוק הנשמה בבן השונמית, שבהם יש מקום לשאלה מהו שיטמא (באשתו של לוט – די"ל שעדיין יש לה שאר תכונות הגוף, ובבן השונמית – משום שנשאר סילוק הנשמה), משא"כ במתים דלעתיד לבוא אין מקום לטומאה כלל, כיון שהנשמות הקודמות חוזרות לגופים הקודמים (וכמו בבן הצרפתי שפשיטא שאינו מטמא עכשיו כיון שהנשמה והגוף הם כמו שהיו בלידתו, כנ"ל ס"ה).

26 רמז תשסא.

27 לכאורה הכוונה רק שכן הוא אליבא דאמת, אבל לא בסברתם של אנשי אלכסנדריא, שהם לא שאלו אבן השונמית (לא משום דפשיטא להו דאין צריך הזאה, אלא) משום שאין בזה נפק"מ עתה, כדלקמן בפנים. – ולהעיר מהדעות שגם בן השונמית צריך הזאה (הובאו בלקו"ש שם ע' 250 הערה 85).

28 קנב, ב.

מפני מה אין שואלים אבן השונמית – מפני דאין נפק"מ עתה, ומאי דהוי הוי²⁹, הנה גם בזה (במתים לעתיד לבוא) אין נפק"מ עתה, כי כשיבואו נחכם להן.

29) לשון חז"ל – יומא ה, ב. ועוד.